

КӘСІПТІК
БІЛІМ

ИГ
ВИКТ
Даты
ия н
РЕСП
КАЗА

ISBN 978-601-292-255-4

9 786012 922554

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПРАКТИКУМЫ

К Ә С І П Т І К

Б І Л І М

Б. Баймұқанова, Ж. Батықова,
Ш. Мұхтарова, А. Мұхсинова

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПРАКТИКУМЫ

Оқу құралы

2-басылым

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
техникалық және кәсіптік білім беру
ұйымдарына ұсынады

УДК 811.111 (075-32)
ББК 81.2 Англ. я 722
А 23

Пікір жазған:

Мейрамова С.А. – педагогика ғылымдарының кандидаты

А 23 Баймұқанова Б., Батықова Ж., Мұхтарова Ш.,
Мұхсинова А. Ағылшын тілі практикумы:
Оқу құралы. 2-басылым. – Астана: Фолиант,
2010. – 192 б.

ISBN 978-601-292-255-4

Оқу құралында ағылшын тілінің фонетикасы мен грамматикасы, лексикасы ереже, мәтін, жаттығу түрінде беріліп, оқушылардың сөйлеу, тыңдау, жазу, оқу дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыру көзделген.

Оқу құралы кәсіптік орта білім беретін оқу орындарына арналған.

УДК 811.111 (075-32)
ББК 81.2 Англ. я 722

© Баймұқанова Б., Батықова Ж.,
Мұхтарова Ш., Мұхсинова А., 2008

© «Фолиант» баспасы, 2008

© Баймұқанова Б., Батықова Ж.,
Мұхтарова Ш., Мұхсинова А., 2010

ISBN 978-601-292-255-4 © «Фолиант» баспасы, 2010

АЛҒЫ СӨЗ

Оқушыларға ана тілімен қатар шетел тілдерін, соның ішінде ағылшын тілін меңгерту – қазіргі заманның талабы. Сол мақсатта ағылшын тілі пәнінен маман даярлау – кәсіптік орта білім беретін оқу орындарының басты міндеті.

Бұл оқу құралы Қазақстан Республикасының педагогикалық және гуманитарлық колледждеріндегі «Ағылшын тілі практикумы» пәні бойынша жаңа бағдарлама талаптарына сай жазылып, ағылшын тілі пәнінен қазақ топтарының оқушыларына арналған.

Оқу құралында фонетикалық және грамматикалық ережелер, лексикалық бірліктер, тақырыптық мәтіндер, жаттығулар мен тесттер берілген.

Оқу құралы 2 тараудан және төмендегі бөлімдерден тұрады:

1. Кіріспе
2. Ағылшын тілінің дыбыстық құрылымы
3. Тақырыптық мәтіндер (Lesson 1-17)
4. Тесттер

Кіріспе бөлімінде ағылшын тілі дыбыстары, олардың айтылу ережелері мен жаттығулары берілген. Негізгі бөлім 19 сабақтан тұрады. Әр сабақта тақырыптық мәтін, фонетикалық және грамматикалық ережелер мен жаттығулар, сөйлеу дағдысын дамытуға арналған диалог, монологтар енгізілген. Әр сабақтың соңында мәтінге сай ағылшынша, қазақша сөздіктер берілген.

Бұл оқу құралы қазақ тілінде оқитын оқушы, студенттерге ағылшын тілін оқытуға ыңғайлы да тиімді құрал болады деген ойдамыз.

The English Alphabet

A a [ei]	N n [en]
B b [bi:]	O o [ou]
C c [si:]	P p [pi:]
D d [di:]	Q q [kju:]
E e [i:]	R r [a:]
F f [ef]	S s [es]
G g [dzi:]	T t [ti:]
H h [eit]	U u [ju:]
I i [ai]	V v [vi:]
J j [dʒei]	W w [ˈdʌblju:]
K k [kei]	X x [eks]
L l [el]	Y y [wai]
M m [em]	Z z [zed]

ФОНЕТИКАЛЫҚ КУРС

Ағылшын тілінің фонетикалық құрылысының өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан оны үйренушілер тілдің дыбыстық және интонациялық құрылымын оқып меңгергенде көптеген қиындықтарды кездестіреді. Шетел тілін үйренушінің басты мақсаты – тілдің дыбыстық құрамын меңгеру, дыбыстарды дұрыс айту және сол тілге тән интонациямен сөйлей білу.

Кез келген тілдің дыбыстық құрылысының негізіне дыбыстар (фонемалар) жүйесі жатады. Фонема – тілдің ең кіші дыбыстық бірлігі. Ағылшын тілінде сөзді құрайтын дыбыстар мен әріптердің саны сәйкес келе бермейді. Бұл ағылшын тілі орфографиясын меңгерудегі басты қиындықтың бірі. Мысалы: «daughter» – «қыз» деген сөзде 8 әріп болса, 4 дыбыс қана айтылады. Ағылшын тілінде 44 дыбыс, 26 әріп бар.

Ағылшын тілінің дыбыстарын айтуды меңгеру үшін әуелі сөйлеу мүшелері мен олардың жұмысымен танысу керек.

Сөйлеу мүшелері

Сөйлеу мүшелері дегеніміз – тіл дыбыстарын жасауға қатысатын дыбыстау мүшелері. Дыбысты айту мүшелеріне ауыз, мұрын, тамақ және жұтқыншақ қатысады. Сөйлеу дыбыстарын жасаудағы дыбыстау мүшелерінің қызметін *артикуляция* дейміз.

Дыбысты айтқан кезде ауа ағыны әуелі тамақ қуысынан өтеді, онда дауыс шымылдығы орналасқан.

Дыбысты айтқан кезде үн шығатын болса, ондай дыбыстар *дауысты дыбыстар* деп аталады. Дауысты дыбысты айтқанда дауыс шымылдығы бір-біріне жақындайды, бірақ қосылмайды, ауа ағыны дыбыс шымылдығын қозғалысқа келтіреді.

Дауыссыз дыбыстарды айтқан кезде ауа ағыны толық кедергіге ұшырайды. Дауыссыз дыбыстарды айтқанда

үн мен шу қатар шығады. Тамақ қуысынан шыққан ауа ағыны көмекейге барады, содан кейін ауыз қуысына барады. Ауыз бен мұрын қуысы таңдай мен кішкентай тілше арқылы бөлініп тұрады.

Ауыз қуысындағы маңызды сөйлеу органдарының бірі – тіл. Тілдің негізгі бөлігі тілдің арқасы деп аталады. Дыбыстардың айтылуын дұрыс суреттеу үшін тілді шартты түрде мынадай бөліктерге бөлеміз: алдыңғы бөлік, тілдің ұшы, ортаңғы және артқы бөлік.

Тілдің жоғарғы шекарасы – қатты және жұмсақ таңдай, ол кішкене тілшемен аяқталады. Жоғары тістер мен қатты таңдайдың арасында *альвеола* деп аталатын төмпешіктер орналасқан. Сөйлеу мүшелеріне ерін және тістер де жатады.

Жалпы сөйлеу мүшелеріне дыбыстауға қатысатын мүшелерді жатқызады. Олар: дауыс шымылдығы, таңдай, ерін, тіл.

Белсенді емес дауыс мүшелері дыбыс жасауға тікелей қатыспайды, тек қана көмектеседі. Олар: тістер, альвеола, қатты таңдай.

Фонема

Әр тілдің дыбыстық құрамы белгілі бір дыбыстардың көлемінен құралады.

Фонема – тілдің ең кіші, әрі қарай бөлінбейтін дыбыс бөлшегі. Фонема дыбыстың барлық қасиеттерін біріктіретін абстрактілі ұғым. Фонема сөздердің дыбыстық құрамын анықтайды, сөздерді айыруға көмектеседі. Мысалы: *тан – таң, sit – pit.*

Фонема туралы айтқанда, біз оны жеке дыбыс ретінде қарастырамыз. Бірақ, сөз аяғында белгілі дыбыс бірдей айтылмайды. Дыбыстың өзгеруі сөздегі орнына, қасындағы дыбыстарға және екпінге байланысты болады. Сондықтан дыбыс аллофондар түрінде қолданылады. *Аллофон* дегеніміз – дыбыстың нұсқалары. Мысалы: *та – то.*

Бірінші сөзде [т] дыбысы бейтарап, одан кейін [а] дыбысы тұр, ал екінші жағдайда [т] дыбысынан кейін еріндік [о] дыбысы тұр, сондықтан [т] дыбысын айтқанда ерін де қатысады.

Транскрипция

Дыбыстарды жазбаша белгілеу үшін фонетикалық транскрипцияның арнайы белгілері қолданылады. Ағылшын тілінде 26 әріп болса, 44 дыбыс бар. Олардың 20-сы – дауысты дыбыс. Әріп арасындағы алшақтық, әсіресе, дауысты дыбыстарда болады. Мысалы, 6 дауысты әріптің әр түрлі 20 дауысты дыбыс нұсқаулары бар. Сондықтан әр түрлі орында тұрған әріп әр түрлі оқылады. (Мысалы, е әрпі ашық буында [i] болып оқылса, жабық буында [e] болып оқылады.)

Фонетикалық транскрипцияны жазу үшін фонетикалық шартты белгілер қолданылады. Олар квадрат жақшаға алынып жазылады. Фонетикалық транскрипция символдарын алғаш ұсынған – француз фонетисті Пол Пасси.

Фонетикалық транскрипцияда сөз дыбыстарының ұзақтығы ұзақ айтылатын дыбыстан кейін тұратын (:) белгісімен көрсетіледі.

Дауысты және дауыссыз дыбыстар

(Тілдің дыбыстары *дауысты* және *дауыссыз* болып екіге бөлінеді. Дыбыстағанда шығатын ауа ағыны өзінің жолында бір-біріне жақын тұрған дауыс шымылдығын қозғалысқа келтіреді.) Осыдан келіп дауыс немесе музыкалық әуен шығады. (Ауа ағыны өз жолында кедергіге кездеспесе, дауысты дыбыстар айтылады. Ал ауа ағынының жолында кедергі болса, дауыссыз дыбыстар айтылады.)

(Дауысты дыбыстарды айтқанда үн шығады. Ал дауыссыз дыбысты айтқанда шу мен үн қатар шығады.)

Дауысты дыбыстардың топтастырылуы

(Дауысты дыбыстардың жіктелуі мынадай қағидаларға негізделген:)

- 1) Тілдің орналасу ерекшеліктері;
- 2) Еріннің орналасу ерекшеліктері.

(Тілдің түрлі бөлігінің таңдайға көтерілуіне байланысты дауысты дыбыстар былай бөлінеді:)

– алдыңғы қатардың дауыстылары, бұларды айтқанда тілдің ортаңғы бөлігі көтеріледі (мысалы: [i], [e]).

– ортаңғы қатардың дауыстылары, бұларды айтқанда тілдің ортаңғы және артқы бөлігі көтеріледі (мысалы: [a]).

I. Тілдің түрлі бөліктерінің көтерілу деңгейіне байланысты дауысты дыбыстар төмендегідей топтарға бөлінеді:

1. Жоғары көтерілу деңгейі бар дауыстылар, бұларды айтқанда тіл таңдайға жоғары көтеріледі. Олар мына дыбыстар: [i:, u:, i, u].

2. Орташа көтерілу деңгейі бар дауыстылар, онда тіл таңдаймен екі ортада тұрады. Ол мына дыбыс: [e].

3. Төменгі көтерілу деңгейі, бұларды айтқанда төменгі жақ төмен түседі. Мысалы: [a:].

II. Еріннің орналасу жағдайына байланысты дауыстылар еріндік және еріндік емес болып бөлінеді. Еріндік дауысты дыбыстарды айтқанда ерін дөңгеленеді. Еріндік емес дыбыстарды айтқанда ерін бейтарап күйде қалады. Олар мынадай дауыстылар: [a], [z:].

Қазақ тілімен салыстырғанда, ағылшын тілінің дауысты дыбыстары ұзақ және қысқа болып бөлінеді. Ағылшын дауысты дыбыстарының ұзақтығы өзгермелі болады. Ашық буындағы дауысты дыбыс ұзақ айтылады, ал ұяң дауыссыздың алдында қысқарақ айтылса, жабық буында мүлде қысқа айтылады. Мысалы: [bi: – bi:d – bit].

III. Жасалу тұрақтылығына байланысты дауысты дыбыстар үш топқа бөлінеді:

1. Монофтонгтар. Монофтонгтарды айтқан кезде дыбыстың айтылуы өзгермейді, яғни бір ғана дыбыс айтылады. Мысалы: [i].

2. Дифтонгтар. Дифтонгтар екі әр түрлі элементтен құралады: негізгі және күшпен айтылатын – ядро және жай айтылатын екінші элемент. Мысалы: [au] – а – ядро, u – екінші элемент.

3. Дифтонгоидтар. Дифтонгоидтарды айтқанда, артикуляция дыбыстың басында және аяғында әр түрлі болады. Дифтонгоидтар мыналар: [i:, u:].

Қазақ тілінің дифтонгоидтары – [u, y].

Дауыссыз дыбыстардың топтастырылуы

Ағылшын тілінің дауыссыз дыбыстары мынадай қағидалар бойынша топталады:

1) Кедергінің қалыптасу әдісіне қарай;

2) Сөйлеу мүшелерінің жұмысы мен кедергінің қалыптасу орнына қарай;

3) Дауыс шымылдығы жұмысына байланысты.

Дауыссыз дыбыстарды айтқанда, өкпеден шыққан ауа кедергіге ұшырайды, оларды айтқанда үн бәсең болады.

Ағылшын тілінде дауыссыз дыбыстар үн мен салдырдың қатысына байланысты *цяң* және *қатаң* дауыссыздар болып бөлінеді. Ұяң дауыссыздарды айтқан кезде үннен гөрі салдыр басым болады. Ал қатаң дауыссыздар шудан, салдырдан тұрады.

Кедергінің қалыптасу әдісіне байланысты дауыссыздар төрт топқа бөлінеді:

1) Айқасатын;

2) Қуыстық;

3) Аффрикаттар;

4) Діріл дауыссыздар.

Айқасатын дыбыстарды айтқанда дауыс мүшелері бір-біріне толықтай тиеді және ауа жолында толық кедергі жасайды. Кедергі жойылған кезде ауа ағыны жарылыс жасайтын болса, ондай дауыссыздар *жарылысты дауыссыздар* деп аталады, олар тек ағылшын тілінде болады. Олар: [k], [g], [p], [b].

Егер ауа ағыны мұрын қуысы арқылы өтсе, онда айтылатын дыбыстар *мұрындық дауыссыздар* деп аталады. Олар – [m], [n], [ŋ] дыбыстары. Қуыстық дауыссыздарды айтқанда дыбыстау мүшелері бір-біріне тимейді. Жай ғана жақындайды. Егер қуыс өте кең болмаса, онда

дыбыс ызыңмен шығады, мұндай дыбыстарды ызың дауыссыздар деп атайды. Олар мыналар: [f], [v], [h], [t]; қазақ тілінде – [ж], [h], [x], [ш], т.б.

Діріл дауыссыз [r] тілдің дірілдеген ұшымен айтылады.

Дыбыстау мүшелерінің жұмысы мен кедергінің орнына байланысты дауыссыз дыбыстар былай бөлінеді: *еріндік және тілдік.*

Еріндік дауыссыздар мынадай топтарға бөлінеді:

а) еріндік-еріндік;

ә) еріндік-тістік.

Еріндік-еріндік дыбыстарды айтқанда жоғары және төменгі еріннің бір-біріне тиюі арқылы кедергі жасалады. Бұл топқа ағылшын тілінде [p], [b], [m], [w] дыбыстары, ал қазақ тілінде [п], [м], [б] дыбыстары жатады.

Еріндік-тістік дауыссыздар. Бұларды айтқанда жоғарғы тістер мен төменгі еріннің жақындасуы арқылы кедергі жасалады. Олар – [f], [v] дыбыстары.

Тілдік дауыссыздар мынадай үш топқа бөлінеді:

1) Тіл алды;

2) Тіл ортасы;

3) Тіл арты арқылы айтылатын дауыссыздар.

Тіл алды дыбыстарын айтқанда кедергі тілдің ұшы арқылы жасалады. Бұл дыбыстардың өздері:

а) Дорсалды;

б) Апикалды;

в) Какуминалды болып бөлінеді.

Дорсалды дауыссызды айтқанда тілдің ұшы белсенді емес және түсіп тұрады, ал апикалды дауыссыздарды айтқанда, тілдің ұшы өте белсенді. Олар [l], [n], [z], [θ] дыбыстары және какуминалды дауыссыздарды айтқанда, тілдің ұшы артқа сәл қайырылады. Олар – [p], [r] дыбыстары.

Альвеолға тию арқылы айтылатын дауыссыздар *альвеолдық дауыссыздар* деп аталады. Олар – [t], [d], [n] дыбыстары.

Тілдің ортасы арқылы айтылатын дыбыстар тілдің ортаңғы бөлігін қатты таңдайға көтергенде айтылады. Олар – [j], [u] дыбыстары.

Тілдің артқы бөлігі арқылы айтылатын дыбыстар тілдің артқы бөлігін жұмсақ таңдайға көтеру арқылы жасалады. Сондықтан олар таңдай арты (велярлық) дыбыстар деп аталады. Олар: [k], [g], [h], ал қазақ тілінде – [к], [г], [х].

Дауыс шымылдығының жұмысына байланысты дауыссыз дыбыстар *ұяң және қатаң* болып бөлінеді.

Ұяң дауыссыздарды айтқан кезде дауыс шымылдығы дірілдейді. Олар: [r], [b], [ŋ]. Қатаң дауыссыздарды айтқан кезде, дауыс шымылдығы қозғалмайды, сондықтан үн де шықпайды. Олар: [p], [f], [θ], [n].

Ағылшын тілінде сөздің соңындағы қатаң дауыссыздар толық айтылады, ал ұяң дауыссыздар сөздің соңында әлсіз айтылады.

LESSON ONE

Фонетика: [k], [g], [t], [d], [n], [s], [z] дауыссыз дыбыстары.

[i], [e] дауысты дыбыстары.

Ассимиляция. Сөздік екпін. Палатализация.

Дауысты дыбыстардың сөздегі орнына байланысты ұзақтығы.

Аспирация.

1. [k], [g] – тіл арты, айқасатын жарылысты дауыссыздар. [k], [g] дыбыстарын айтқанда, тілдің арты жұмсақ таңдайға тиеді, толық кедергі жасайды. Ауа ағыны осы кедергіні жарып өтеді. Ағылшынның [k] дыбысы қазақ тілінің [к] дыбысына қарағанда күштірек аспирациямен айтылады. [g] – ұяң дауыссыз, қатаң дауыссыз [к]-мен салыстырғанда әлсіздеу айтылады және қазақ тілінің [г] дыбысымен салыстырғанда әлсіремейді.

2. [t], [d] – тіл алды, апикалды-альвеолдық, айқасатын жарылысты дауыссыздар. Бұл дыбыстарды айтқанда, тілдің ұшы альвеолға тиеді, толық кедергі жасайды, тілдің орталық және артқы бөлігі төмен түседі. Ауа ағыны осы кедергіні жарып өтеді. Ағылшын қатаң дауыссызы [t] қазақтың [т] дыбысынан күштірек және аспирациямен айтылады. [t], [d] дыбысы сөздің соңында жартылай әлсірейді.

3. [n] – тіл алды, апикалды-альвеолды, айқасатын мұрынды сонант. Бұл дыбысты айтқанда дыбыстау мүшелерінің жұмысы [t], [d] дыбыстарына ұқсас болады. Бірақ

жұмсақ таңдай түсіп тұрады, ауа мұрын қуысы арқылы өтеді. Қазақ тіліндегі [н] дыбысы үнді дауыссыз дыбысқа жатады.

4. [s], [z] – тіл алды, апикалды-альвеолды қуыстық шулы дауыссыздар. Бұл дыбыстарды айтқанда, тілдің ұшы мен альвеол арасында жіңішке қуыс қалады. Ағылшын [s] дыбысы күштірек айтылады. [z] дыбысы [s] дыбысынан әлсіздеу айтылады. Ағылшынның [s], [z] дыбыстарымен салыстырғанда, қазақ тілінің [с], [з] дыбыстары тіске жақын айтылады. [с] – қатаң, [з] – ұяң дауыссыз.

5. [i] – монофтонг, алдыңғы қатарлы, жоғары деңгейлі, қысқа, ерінді емес. [i] дыбысын айтқанда, тіл ауыз қуысының алдыңғы бөлігінде болады. Тілдің ортаңғы бөлігі қатты таңдайға көтеріледі (ал қазақ тілінің [и] дыбысын айтқанда, тіл жоғарыға көтеріледі). Тілдің ұшы төменгі тіске жақын, еріндер сәл созылған. [i] дыбысын дұрыс айту үшін тілді жоғары көтермеу керек. Ерінді созып, дыбысты қысқа айту керек.

Ассимиляция (Ықпал)

Сөз ағынында әр дыбыс өзінің қасындағы дыбыстардың әсерінен көптеген өзгеріске ұшырап отырады. Сөз ағынында осылайша дыбыстардың аллофондары қолданылады. Аллофондардың артикуляциясы жеке фонемалардың артикуляциясынан өзгеше болады.

Әр дыбысты айту үдерісі бірнеше кезеңнен тұрады:

Экскурсия – дыбыстау мүшелерін дыбысты айтуға әзірлеу кезеңі.

Негізгі – дыбыстарды айту кезеңі, мұнда дыбыс мүшелері сол дыбысқа тән қалыпты сақтайды.

Рекурсия – бұл кезеңде дыбыстау мүшелері бұрынғы қалпына оралады.

Сөйлегенде дыбыстар бір-бірімен тығыз байланысқа түседі, бірінші дыбыстың соңғы айту кезеңі екінші дыбыстың бірінші кезеңімен астасып кетеді. Сөз ағынында дыбыс артикуляциясының қасындағы дыбыстар өсе-

рінен толық және жартылай өзгеруін *ассимиляция* деп атайды.

Ассимиляцияны әр түрлі белгілерге қарап бөлуге болады:

- бағытқа байланысты;
- еріннің жұмысына байланысты;
- дауыс шымылдығының жұмысына байланысты;

Бағытқа байланысты ассимиляция:

- прогрессивті (ілгерінді);
- регрессивті (кейінді);
- тоғыспалы болып (өзара ықпал жасау) бөлінеді.

Ілгерінді ықпалда алдыңғы дыбыс өзінен кейінгі дыбысқа әсер етеді. Мысалы: **what's [wɒts]**: а дыбысы **wh**-кейін о-қысқа айтылатын дыбысына айналды; **t's** ц тәрізді қатанданады және бір дыбыс болып айтылады.

Кейінгі ықпалда соңғы дыбыс өзінің алдындағы дыбысқа әсер етеді. Мысалы: **in the [ɪn ðə]**: n- дыбысы ð арқылы альвеолдық болады, солайша **tenth [tenθ]**.

Ал тоғыспалы ықпалда дыбыстар бір-біріне әсер етеді де, екеуі де өзгереді. Мысалы: **twice [twais]**. [t] дыбысы [w] дыбысының әсерінен ерінденеді, ал [w] дыбысы [t] дыбысының әсерінен жартылай қатанданады.

Ассимиляцияның әсерінен дауыс шымылдығының жұмысы да өзгеруі мүмкін. Мысалы: **eats [i:ts]** сөзінде [t] әсерінен [s] дыбысы қатанданады, ал **gives [gɪvz]** сөзінде [v] дыбысының әсерінен [s] ұянданады.

Ассимиляция құбылысы қазақ тілінде де кездеседі. Олар ілгерінді, кейінді болып бөлінеді. Қазақ тілінде сөздің соңғы дыбысы үнді немесе ұяң дауыссыз болса, оған жалғанатын қосымша да үнді не ұяң дыбыстан басталады. Мысалы: **қаз-дар**.

Ал кейінді ықпалда **п, к, ң** дыбысына аяқталған сөздерде қосымша жалғағанда **п – б, к – г, қ – ғ** дыбыстарына өзгереді. Мысалы: **тарақ – тарағы**.

Екпін. Сөздік екпін. Фразалық екпін

Сөйлеу ағынында сөйлегенде барлық сөздерге бірдей екпін түспейді. Екпін дегеніміз – белгілі бір буынды, сөзді, сөз тіркесін басқа сөздермен салыстырғанда анық, күшті дауыспен бөліп алып айту. Екпін – интонацияның маңызды бөліктерінің бірі.

Сөздік екпін дегеніміз – бір немесе бірнеше буынды бөліп, анықтап айту. Екпін белгісі ретінде екпінді буынның алдына ['] қойылады. Мысалы: [' k i t i].

Фразалық екпін (сөйлемдік екпін) дегеніміз – сөйлемде бір немесе бірнеше сөзді басқа сөздермен салыстырғанда анық бөліп айту. Ағылшын сөйлемінде негізгі сөздер екпінді болады. Негізгі сөздерге зат есім, сын есім, сан есім, етістіктер, үстеулер, сұрау және сілтеу есімдіктері жатады. Ал артикльдер, шылаулар, көмекші сөздер, көмекші және модальды етістіктер, кейбір есімдіктер екпінсіз болады. Мысалы: **Sa'mat is busy**.

Ағылшын және қазақ тілдерінің екпіндік жүйесінің айырмашылықтары үйренушілер үшін көптеген қиындықтар туғызады. Үйренушілер көбінесе жіктеу, тәуелді есімдіктерді, көмекші етістіктер мен көмекші сөздерді екпінмен айтады, ал бұл ағылшын сөйлемінің ырғағын және мағынасын бұзады.

Палатализация

Палатализация дегеніміз – дауыссыз дыбыстарды солардан кейін айтылатын дауысты дыбыстардың әсерінен жұмсартып айту. Палатализация дауыссыздарды айтқанда, тілдің ортаңғы бөлігін таңдайға көтеру арқылы жасалады.

Ағылшын дауыссыз дыбыстарының көпшілігі жұмсартусыз қатты айтылады. Дауыссыздарды қатты (палатализациясыз) айту үшін тілдің ортаңғы бөлігін төмен түсіріп айтып, одан кейін дауысты дыбысты айту қажет. Ағылшын тілінде [s], [z] дауыссыздарынан басқалары жұмсартуға ұшырамайды.

Дауысты дыбыстардың сөздегі орнына байланысты ұзақтығы

Дауысты дыбыстардың ұзақтығы олардың сөздегі орнына байланысты болады. Екпінді дауысты дыбыстар сөздің соңында өте ұзақ айтылады, ал ұяң дауыссыздар алдында ұзағырақ, қатаң дауыссыздар алдында қысқа айтылады.

1-фонетикалық жаттығу

did	sit	siti	sit – sid	big
dig	nik	tiki	tik – dig	bit
kid	kis	kit	tik – tig	pik

[θ], [ð] – тіл алды, апикалды тісаралық, қуысты, шулы дауыссыздар. Бұл дыбыстарды айтқанда, тіл тегіс қатты емес, тілдің ұшы тістің аралығында болады. Ауа ағыны тіл мен жоғарғы тіс аралығынан өтеді. Тістер ашық тұрады.

Ұяң [ð] қатаң [θ]-дан гөрі әлсіздеу айтылады. Қазақ тілінде бұларға ұқсас дыбыстар жоқ.

2-фонетикалық жаттығу

θ θ θ – ð ð ð	θ θ θ – θ in	θ Λ rə	θ Λ m
sss – θ θ θ	θ θ θ – θ ik	θ o:n	θ isl
ð ð ð – θ θ θ	ð ð ð – ð is	ð æt	
zzz – ð ð ð	ð ð ð – ð i:z	ð ouz	
sin – pin – tin			
sik – pik – tik			

[p], [b] – еріндік-еріндік, айқасатын, жарылысты дауыссыздар. Бұл дыбыстарды айтқанда еріндер бір-біріне тиіп, толық кедергі жасайды.

Қазақ тіліндегі [п] дыбысымен салыстырғанда ағылшынның [p] дыбысы аспирациямен және сөздің соңында күшті айтылады. Ағылшын дыбысы [b] сөздің соңында жартылай қатанданады.

pΛb	bΛk	rob
pik	bi:k	sob
pet	bet	tΛb
pæt	bæt	kæb

Аспирация

Ағылшынның қатаң айқасатын дауыссыз [p], [k], [t] дыбыстары аспирациямен айтылады.

Аспирация дегеніміз – дауыссыз дыбыстан дауысты дыбысты айтуға көшкендегі жеңіл дем шығару құбылысы. Бұл дауыссыздар үлкен ауа ағымының күшімен айтылады. Бұл құбылыс, әсіресе, екпінді ұзақ дауысты дыбыстың алдында анық байқалады, ал екпінсіз дауысты дыбыстың алдында әлсіздеу болады. Егер дауыссыз дыбыстың алдында [s] дыбысы тұрса, не осы дыбыстан кейін басқа дауыссыз дыбыс кездессе, аспирация мүлдем болмайды. Мысалы: [spi:k], [pli:z]. Қазақ тілінде аспирация құбылысы жоқ.

[m] – еріндік-еріндік, айқасатын мұрындық сонант. [m] дыбысын айтқанда ерін толық айқасып, толық кедергі жасайды, жұмсақ таңдай түсіп тұрады, ауа ағыны мұрын қуысынан өтеді.

[e] – алдыңғы қатарлы, орташа деңгейлі, қысқа ерінді емес монофтонг. [e] дыбысын айтқанда, тіл ауыз қуысының алдыңғы бөлігінде болады. Тілдің ұшы төменгі тістерде, тілдің ортаңғы бөлігі таңдайға көтерулі, ерін сәл тартылған болады. Қазақ тіліндегі [e] дыбысын айтқанда, тілдің ортаңғы бөлігі төмен болады, ерін керілмейді.

3-фонетикалық жаттығу

ten	get	en	det – ded	sit – set
pen	pet	eg	bet – bed	bit – bet
men	net	et	set – sed	big – big

НАҚШАТТА

КІТАПХАНА
Инв. № 45916

Тапсырмалар:

1. 1, 2, 3-жаттығуларды айнаның алдында отырып, тіл, ерін, тіс орналасуына назар аударып, бірнеше рет қайталаңыз.

2. Мына сөздердің транскрипциясын жазыңыздар және оқыңыздар:

Fee, see, pen, bit, bed, peas, peace, thorn, these, bet, bat, sit, pick.

LESSON TWO

Фонетика: [l], [f], [v], [j] дауыссыз дыбыстары. [ə] дауысты дыбысы.

Интонация. Мелодиялық тондар. Ритм.

Каллиграфия: Nn, Ss, Mm, Ff, Ll әріптерінің жазылуы

1. [l] – тіл алды, апикалды-альвеолдық сонант. Бұл дыбысты айтқанда тілдің ұшы альвеолға тиеді, тілдің екі жағы төмен түседі, ауа ағыны осы тілдің екі жағынан өтеді. Ал қазақ тіліндегі [л] дыбысын айтқанда тілдің ұшы жоғарғы тістерде тұрады.

Латералды жарылыс

Егер [l] сонантының алдында жарылысты альвеолды дауыссыз дыбыс келсе, ол [l] дыбысымен бірге айтылады. Ол үшін тілдің ұшын альвеолдан алмау керек. Дауыссыз дыбыстың жарылысы [l] дыбысын айтқаннан кейін болады. Бұл жағдайда сонант өздігінен буын құрай алады.

4-фонетикалық жаттығу

les – sel	lik – kil	setl
let – tel	lit – til	ketl
lip – pil	lili – litl	

Ескерту: жаттығуды орындағанда:

а) [ɪ] дыбысын айтқанда, оның апикалды-альвеолды артикуляциясына назар аударыңыз;

ә) [ɪ] дыбысының алдындағы [t] дыбысының латералды жарылысына назар аударыңыз.

2. [f], [v] – ерінді-тістік, қуыстық фрикативтік дауыссыздар. Бұл дыбыстарды айтқанда жоғарғы ерін мен төменгі тістер бір-біріне тиеді. Ұяң дауыссыз [v] қатаң дауыссыз [f] дыбысына қарағанда әлсіздеу айтылады.

3. [j] – тіл орталық, қуыстық орташа сонант. Бұл дауыссыз дыбысты айтқанда тілдің орталық бөлігі қатты таңдайға көтеріледі. Тілдің ұшы жоғарғы тістерге тиеді, ауа тілдің ортасы арқылы өтеді.

5-фонетикалық жаттығу

fil	liv
def	`velvit
`definit	`sevn
in`definit	i`levn

Ескерту: жаттығуларды орындағанда мыналарға назар аудару керек: [i], [e] дауыстылары алдында палатализацияның жоқтығына;

[vɪ] дыбыстарының бірге айтылуына.

[ə] – нейтральды екпінсіз, аралас қатардың монофонгі, қысқа еріндік емес. Бұл дауысты айтқанда тіл көтеріліп тұрады. Бұл дыбыс қысқа айтылады, артикуляциясы анық емес. Мысалы: *cover* [ˈkʌvə], *bigger* [ˈbɪgə], *mirror* [ˈmɪrə].

Интонация

Сөйлеуде сөздер мағыналық топтарға немесе синтагмаларға бөлінеді. Бір сөйлемде бір немесе бірнеше мағыналық топ болуы мүмкін. Әрбір синтагма белгілі бір интонациямен айтылады.

Интонация дегеніміз – сөйлеу әуенінің, фразалық екпінінің, ырғақтың, тембр мен сөйлеу жылдамдығының бірігуі. Интонацияның белгілі бір мақсаты және төрт негізгі қызметі бар:

- 1) Сөйлемді құрастырады;
- 2) Сөйлемнің мағыналық орталығын анықтайды;
- 3) Сөйлемнің түрін анықтайды (хабарлы, сұраулы, лепті, т.б.);
- 4) Сөйлеушінің көзқарасын білдіреді.

Интонацияның негізгі компоненттері: сөйлеу әуені, фразалық екпін және ритм.

Интонацияны графикалық белгілер арқылы жазып көрсетуге болады. Интонацияны графикалық белгілер арқылы жазып көрсетуді *тонограмма* дейміз.

Тонограммада мынадай белгілер қолданылады:

1. параллель екі көлденең сызық, бұлар дауыс диапазонының жоғарғы және төменгі шекарасын көрсетеді;
 2. – сызықша белгісі екпінді және жартылай екпінді буындарды білдіреді;
 3. • нүкте екпінсіз буынды білдіреді;
 4. \ төмен қарай түсетін дөңес сызықша соңғы екпінді буындағы дауыстың төмен түсетінін көрсетеді;
 5. / жоғары көтерілетін қисық сызықша соңғы екпінді буындағы дауыстың жоғары көтерілетінін көрсетеді.
- Шкалада мынадай буындарды бөліп көрсетуге болады.
1. Алғашқы екпінсіз буындар (pre-head), бұлар екпінді буынмен салыстырғанда төмен айтылады. Мысалы: *I 'like 'this book: I – pre-head.*
 2. Бірінші екпінді буын (head) бұл синтагмадағы ең жоғары айтылатын буын және біртіндеп көтерілетін не түсетін буындардың соңғы екпінді буынға дейінгі тізбегі. Мысалы: *'People 'like 'this book: 'People – head.*
 3. Соңғы екпінді буын, ең күшті буын *ядро* деп аталады. Мысалы: *I 'like 'this book: book – ядро.*
 1. Ядродан кейінгі келетін екпінсіз буындар (tail) *құйрықша буын* деп аталады. Мысалы: *He is clever:*

clever [ˈkleɪvə] – екі буыннан тұрады, бірінші буынға екпін түсіп (ˈkle), екінші буынға түспейді (və), сондықтан ол – tail.

Ағылшын тілінде шкаланың бірнеше түрлері бар:

1. Біртіндеп төмендейтін шкала: He's clever.
2. Біртіндеп көтерілетін шкала: Is he clever?

Мелодиялық тондар

Мелодиялық тондар жеті негізгі типке бөлінеді:

1. Төменнен түсетін тон – Low Fall.
2. Жоғарыдан түсетін тон – High Fall.
3. Көтерілетін-түсетін тон – Rise-Fall.
4. Төменнен көтерілетін тон – Low Rise.
5. Жоғарыдан көтерілетін тон – High Rise.
6. Түсетін-көтерілетін тон – Fall-Rise.
7. Тегіс тон – Level.

Әр мелодиялық тон сөйлеушінің белгілі бір көзқарасын білдіреді, сөйлеудің белгілі бір коммуникативті түрлерін жасауға қолданылады. Төмен түсетін тондардың бәрі ойдың аяқталғандығын білдірсе, жоғары көтерілетін тондар ойдың аяқталмағандығын, күдікті, сенімсіздікті білдіреді.

Интонацияны үйрену үшін оқулықта интонациясы белгіленген сөйлемдер мен мәтіндер үлгілері беріледі.

Интонацияның белгілері:

Екпінді буын – буынның алдыңғы жоғарғы жағындағы вертикалды сызықша арқылы белгіленеді.

Қосымша екпін – буынның алдыңғы төменгі жағындағы сызықша арқылы беріледі.

Compo'sition.

Төменнен түсетін тон – сөздің төменгі жағындағы көлбеу сызықша арқылы белгіленеді.

It's me.

Жоғарыдан түсетін тон – сөздің жоғарғы жағындағы көлбеу сызықша арқылы белгіленеді.

It's me.

Көтерілетін-түсетін тон – буынның алдындағы мынадай белгімен белгіленеді.

Perfectly.

Төменгі көтерілетін тон – буынның төменгі жағындағы көлбеу сызықшамен белгіленеді.

Very well.

Жоғары көтерілетін тон – буынның алдындағы көлбеу сызықшамен белгіленеді.

Is it 'cold?

Түсетін-көтерілетін тон – буынның алдындағы мынадай белгімен белгіленеді.

Is it ^cold?

Тегіс тон – буынның алдындағы «→» белгісімен белгіленеді.

Екпінді буынның алдындағы ↓ белгі, осы буынның екпінсіз буынмен салыстырғанда, жоғары тонда айтылатынын білдіреді.

Синтагмалар арасындағы пауза бір тік сызықпен – «|», синтагмадан кейінгі пауза, яғни синтагманың соңы (нүкте) екі тік сызықпен белгіленеді: «||».

Ритм (ырғақ)

Интонацияның негізгі компоненттері фразалық екпін мен ритм, тембр мен темп болып табылады. Ағылшын тілінің интонациясын меңгеруде, әсіресе, ағылшын сөйлемінің ырғағын меңгеру керек. Ағылшын сөйлемі ырғағының өзіне тән ерекшеліктері бар. Екпінді буындар белгілі бір уақыт аралығында қайталанып келіп отырады. Мұның нәтижесінде екпінді буындар аралығындағы екпінсіз буынның дауысты дыбысының ұзақтығы кемиді. Егер екпінсіз буындар көп болса, олар жылдамырақ айтылады, аз болса жайырақ айтылады. Осы қасиет ағылшын сөйлеміне өзіндік ырғақ береді. Ағылшын сөйлемінде қанша екпінді буын болса, сонша ырғақтық топ болады. Ырғақтық топ бір екпінді 2-3 екпінсіз буындардан тұрады. Мысалы:

It is a lovely day.

He is very busy.

[j] – тіл ортасы, қуыстық, орташа сонант. Бұл дауыссыз дыбысты айтқанда тілдің орталық бөлігі қатты таңдайға көтеріледі. Тілдің ұшы жоғарғы тістерге тиеді, ауа тілдің ортасы арқылы өтеді.

6-фонетикалық жаттығу

et – jetes – jes
el – jeljes / it iz

7-фонетикалық жаттығу

→ 'iz 'dis – sentəns || - jes / 'dis iz ||
→ 'iz it ə 'difikəlt sentəns || - jes / it iz ||

8-фонетикалық жаттығу

→ kiti iz siks
→ beki iz sevn
→ tedi iz ten
↘ misiz nelsən iz siksti siks
↗ iz kiti siks
↗ iz beki sevn
↗ iz tedi ten
↗ iz misiz nelsən siksti siks

Ескерту:

1. Төменге түсетін тондағы дауыстың біртіндеп төмендеуі.

2. Төменнен көтерілетін тондағы дауыстың төменнен бастап көтерілуі сыпайы тонмен айту түріне ұқсас.

Nn [en], Mm [em], Ss [es], Ff [ef], Ll [el] әріптері былай жазылады: Nn, Mm, Ss, Ff, Ll.

Жаттығулар

1. Интонацияны ескере отырып, мына фразаларды оқыңыз:

[jes] [kiti] [ted] [iz it]
[bil] [iz it ten] [mis kiti] [iz mis smiθ siksti]

2. Мына сөйлемдерді әуелі түсетін (хабарлы) тонмен, сосын көтерілетін (сұраулы) тонмен сөйлем түрінде оқыңыз:

[jes] [mis kiti]
[kiti] [ted]

3. Мына әріптерді 10-15 рет жазып жаттығыңыз.

Mm, Nn, Ss, Ff, Ll.

4. Берілген үлгіні пайдалана отырып, сөздер мен сөйлемдер құрастырыңыз.

Үлгі: 1. This is Daniyar.

Erzhan, Erlan, Akerke.

5. Мұғалімнің сұрағына үлгі бойынша жауап беріңіз:

Үлгі: Teacher: Who is reading the text?

Student: Madiar (Nazim, Nazerke, Berik) is reading the text.

1. Жаттығуларды айнаның алдында бірнеше рет оқыңыз. (15-б., 16-б., 21-б., 22-б.)

2. Жаттығуды таспаға жазып, тыңдап, қатеңізді түзеңіз.

3. Сөздердің транскрипциясын жазыңыз:

Day, lovely, Nazerke, Baurzhan, Daniyar.

LESSON THREE

1. Фонетика *i, o, u*: дауысты дыбыстары. Мұрындық жарылыс (*nasal plosion*)

2. Жарылысты жоғалту (*loss of plosion*). Редукция.

Каллиграфия: *Oo, Cc, Ee, Dd, Pp, Bb, Rr, Tt, Vv*.

Оқу ережелері: *e, o* әріптерінің бірінші, екінші буының түрлерінде оқылуы.

1. [i:] – ұзақ еріндік емес, алдыңғы қатардың жоғарғы деңгейдің дифтонгоиды.

[i:] дыбысын айтқанда тіл ауыз қуысының алдыңғы бөлігінде орналасады, тілдің ұшы төменгі тістерге тиеді, тілдің ортаңғы бөлігі қатты таңдайға көтеріледі, ерін сәл созылады.

9-фонетикалық жаттығу

bi:	di:	si:
bi:	di:n	si:d
bi:t	di:p	si:t

Ескерту:

1. Бұл жаттығуды орындағанда, [i:], [i] дыбыстарының позициялық ұзақтылық айырмашылығын ескеру қажет.

[i:], [i] дыбыстарының сапалық айырмашылықтарын ескеру қажет;

2. [a:] – ұзақ, еріндік емес, соңғы қатардың төменгі деңгейдегі монофтонгы. [a:] дыбысын айтқанда тіл ауыз

қуысының артқы бөлігінде болады, тілдің артқы бөлігі көтеріңкі, тілдің ұшы төменгі тіске тимейді, еріндер дыбыстауға қатыспайды.

3. [o] – қысқа, еріндік, соңғы қатардың төменгі деңгейдегі монофтонгы. [o] дыбысын айтқанда тіл ауыз қуысының артқы бөлігінде орналасады, тілдің артқы бөлігі сәл көтеріңкі, ауыз кеңінен ашық, ерін дөңгеленеді.

11-фонетикалық жаттығу

god – got	od – on	dol – dolz
nod – not	dog – dogz	kok – koks

Ескерту:

1 көпше түрдің – s жалғауының қатаң дауыссыздан кейін [s], ұяң дауыссыздан кейін [z] болып оқылуын сақтаңыз.

[u:] – ұзақ, еріндік, соңғы қатардың жоғарғы деңгейдегі дифтонгоиды. Бұл дауыстыны айтқанда, тіл ауыз қуысының артқы жағында орналасады. Тілдің артқы бөлігі көтеріңкі келеді.

Мұрындық жарылыс (*nasal plosion*)

[t], [d] – альвеолдық жарылысты дауыссыздарынан кейін мұрындық сонанттар [n], [m] келсе, олар тұтас айтылады. Альвеолды дауыссыздардан кейін [n], [m] сонанттары келсе, *мұрындық жарылыс құбылысы* болады.

Мысалы: [ga:dn]

Жарылысты жоғалту

Ағылшын тіліндегі айқасатын дауыссыздар [p], [b], [t], [d], [k], [g] дыбыстарынан кейін басқа бір айқасатын дыбыс немесе аффрикаттар [tʃ] келсе, онда алдыңғы дыбыстар жарылысты жоғалтады. Мысалы: [k] дыбысынан кейін [g] дыбысы келсе, [k] жарылысты жоғалтады. Мысалы: [da:k], [ga: dn].

10-фонетикалық жаттығу

ka:	fa:	a:m
ka:m	fa:m	a:t
ka:t	p:a t	a:sk

Редукция

Көмекші сөздер (шылаулар, одақтар, артикльдер, көмекші және модальдық етістіктер, кейбір есімдіктер екпінсіз жағдайда айтылғанда олардың дауысты дыбыстары өзгеріске ұшырайды: олар анық, дәл айтылмайды. Редукция сандық, сапалық және нөлдік болып бөлінеді. Мысалы: [a: - a- ə].

Сандық редукция кезінде дауысты дыбыстар ұзақтығы ұзарады/қысқарады: bi: - bi. Сапалық редукция кезінде дауысты дыбыстың сапасы өзгереді. Мысалы:ænd - ənd (and)

Нөлдік редукция кезінде дауысты дыбыс мүлдем айтылмайды, оның орнына апостроф белгісі қойылады. Мысалы: I'm busy [aim \bizi]

Редукция құбылысы нәтижесінде көмекші сөздердің екі түрі болады: күшті және әлсіз. Күшті және әлсіз формаларды дұрыс қолдану өте маңызды, ол ағылшын сөйлемінің ритмін сақтауға көмектеседі.

12-фонетикалық жаттығу

lu:z - lu:s	nju: - fju:	ju \a:
mu:d - mu:t	'mju:zik	/a: ju'

[u] - қысқа және еріндік, артқы жоғары деңгейлі қатардың монофтонгы. Бұл дыбысты айтқанда тіл ауыз қуысының артқы бөлігінде болады. Тілдің артқы жағы көтеріңкі. Еріндер сәл дөңгеленеді.

13-фонетикалық жаттығу

gud	pu:l - pu:l	ə → gud \buk
kud	fu:t - fu:t	→ ə gud \kuk
tuk	pu:t - bu:t	

7. [ə:] - ұзақ, аралас қатардың, орташа деңгейдің монофтонгы, еріндік емес. Бұл дыбысты айтқанда, тіл көтеріңкі, тілдің ұшы төменгі тіске жақын, тістер ашық, жоғары және төменгі тістер аралығы жақын болады.

14-фонетикалық жаттығу

sə: - sə:v - sə:f	ə:n	ən → ə:li \bed
fə: - lə:n - nə:s	ə:li	ðə → fə:st \və:b

10. [əu] дифтонгі. Дифтонгтің ядросы [ə] - аралас қатардың орташа деңгейдің дауысты дыбысты, еріндік. Дифтонгты айтқанда, еріндер сәл дөңгеленеді.

15-фонетикалық жаттығу

ləu - nəun - nəut	əu sə:	tə:n - təun
gəu - kəul - kəut	əun tə:	bə:n - bəun

16-фонетикалық жаттығу

→ ðis iz ə klok	→ iz ðis ə gud klok
→ ðis iz ə desk	→ iz ðis ə læu desk
↘ ðis iz ði ilevnθ sentəns	→ ðis iz ði end.

Ескерту: жаттығуды орындағанда хабарлы сөйлемді төмен түсетін тонмен айтылуына және төмен көтерілетін тондағы дауыстың көтерілуіне назар аударыңыз.

Oo [əu], Cc [si:], Ee [i:], Dd [di:], Pp [pi:], Bb [bi:], Rr [a:], Tt [ti:], Vv [vi:] әріптері былай жазылады: Oo, Cc, Ee, Dd, Pp, Bb, Rr, Tt, Vv

Буын. Буынның түрлері

Ағылшын алфавиті 26 әріптен, 44 дыбыстан тұрады (20 дауысты, 24 дауыссыз дыбыс). Әріп пен дыбыс санының сай келмеуі дауысты дыбыстардың бірнеше түрде оқылуына әкеліп соғады. Әр дауысты дыбыстың оқылуының кем дегенде 4 түрі бар.

Екпінді буында дауысты әріптің оқылуы буынның түріне байланысты болады.

Буын дегеніміз – ең кіші айту бірлігі. Ағылшын тілінде буын бір дауысты немесе дауысты және дауыссыз дыбыс тіркесінен тұрады.

Ағылшын тілінде буынның 4 түрі бар.

I. Ашық буын;

II. Жабық буын;

III. Дауысты дыбыс +r;

IV. Дауысты дыбыс +re тіркесі бар буындар.

Ашық буын – дауысты дыбысқа аяқталатын буын. Дауысты әріп алфавитте қалай оқылса, ашық буында да солай оқылады. Ашық буынның 2 түрі болады.

1. Абсолютті ашық буын;

2. Шартты ашық буын.

Абсолютті ашық буында дауысты әріп қалай айтылса, солай жазылады. Мысалы: *me* [mi:] *no* [nəu].

Шартты ашық буында егер буын шартты е әрпіне аяқталса, шартты ашық буын болады. е әрпі оқылмайды, ол буынды шартты ашық буын жасайды. Мысалы: *Pete* [pi:t], *note* [nəut].

Жабық буын. Дауыссыз әріпке аяқталатын буын жабық буын болады (r әрпінен басқа). Жабық буында дауысты әріп қысқа айтылады. Мысалы: *Pen* [pen], *spend* [spend].

Дауысты дыбыс +r. Дауысты әріптен кейін r [a:] тұрса бұл буынның III түріне жатады.

r [a:] әрпі оқылмайды, өзінен алдыңғы дауысты дыбысты ұзартады.

a, o, e, i, y, u дауысты әріптерінің буынның III түрінде оқылуы.

a+r [a:]	o+r [o:]	e+r [ə:]	i+r [i:]	y+r [y:]	u+r [u:]
park	fork	her	first	myrtle	fur
dark	sort				

Дауысты дыбыс + re. Буынның IV түрі графикалық жағынан шартты – ашық буынға ұқсайды. Бұл буында дауысты әріптен кейін re әріп тіркесі келеді.

a+re [ɛə]	e+re [iə]	u+re [juə]	o+re [o:]
fare [fɛə]	here [hiə]	pure [pjue]	more [mo:]

Мына сөздер ереже бойынша оқылмайды, айту жолын жатқа білу керек: *are* [a:]; *there* [ðɛə]; *where* [wɛə]; *were* [wə:]; *sure* [ʃuə].

o, e әріптерінің I, II буынның түрлерінде оқылуы

Әріп	Буынның түрлері	
	I	II
e	[i:] me pete	[e] pen men
o	[əu] no note	[o] on not

-er, or әріптерінің тіркесі нейтралды [ə] болып оқылады. Мысалы: *better* [ˈbetə], *doctor* [ˈdɒktə].

-ld тіркесінің алдында o әрпі тұрса ол [əu] болып оқылады. Мысалы: *old* [əuld], *told* [təuld].

-s әрпі сөздің басында дауыссыз әріптің алдына және қатаң дауыссыздан кейін [s] болып оқылады. Мысалы: *sit* [sit], *best* [best], *lips* [lips]. s әрпі 2 дауысты әріптің ортасында, дауысты әріптен, ұяң дауыссыздан кейін [z] болып оқылады. Мысалы: *music* [ˈmju:zɪk], *noses* [ˈnəuzəz], *beds* [bedz].

-c әрпі e, y, i әріптерінің алдында [s] болып оқылады, қалған жағдайларда [k] болып оқылады. Мысалы: *sent* [sent]; *cold* [kəuld].

-ck әріптерінің тіркесі [k] болып оқылады. Мысалы: *clock* [klok].

Жаттығулар

I. Төменнен көтерілетін тонды пайдаланып, сұрақтарды оқыңыз.

- 1) Is this a text? 2) Is this a lesson? 3) Is this a sentence?
4) Is this a park?

II. Сөздерді оқыңыз.

a lot – lots, a top – tops, a net – nets, a note – notes, a fog – fogs, a fox – foxes, a stick – sticks

III. Сөздердің транскрипциясын жазыңыз.

a bell – bells, a city – cities, a test – tests, a sentence – sentences

IV. Мына әріптерді 10-15 рет жазып, есте сақтаңыз.

Oo, Cc, Ee, Dd, Pp, Bb, Rr, Tt, Vv

V. Мына сөздердің транскрипциясын жазып, оқу ережесін түсіндіріңіз.

Best, code, nod, tops, bed, these, cod, sold, mock, spoke, come, bold, enter, cell, motor, dose, doctor.

VI. Үлгілерді пайдаланып, сөйлем құрастырыңыз.

Үлгі: This is a text

a penny, a sentence, a fox, a car, a clock

VII. Үлгілерді пайдаланып, сөйлем құраңыз.

Үлгі: This isn't a box.

a bed, a city, a pencil, an answer, an oak.

LESSON FOUR

Фонетика: [h], [ʃ], дауыссыз дыбыстары. [æ], [o:], [ei], [ai] дауысты дыбысы. Каллиграфия: Aa, Ii, Kk, Xx, Zz әріптері.

Оқу ережелері: a, i әріптерінің I, II буынның түрлерінде оқылуы. a, o, e, i, y, u әріптерінің III буын түрінде оқылуы. Буынға бөлу ережелері. Екі және көп буынды сөздердегі екпін. Грамматика: Жақсыз сөйлем.

1. [h] – қатаң, қуыстық, дауыссыз. Бұл дыбысты айтқанда тілдің түбі мен көмей бір-біріне жақындайды. [h] дыбысы дауысты дыбыстың алдында келеді және тыныс шығаруға ұқсайды.

17-фонетикалық жаттығу

i: - hi:

iz - hiz

a:m - ha:m

a:t - ha:t

hiz hed - hiz ha:t

2. [o:] – ұзақ еріндік, соңғы қатардың, төменгі деңгейдің еріндік монофтонгы, [o:] дыбысын айтқанда, тіл ауыз қуысының артқы бөлігінде орналасады. Тілдің артқы бөлігі жұмсақ таңдайға көтеріледі. [z:] дыбысы ашықтау және еріндік.

3. Егер [s] дыбысынан кейін [p, t, k] дыбыстары келсе, олар аспирацияны жоғалтады. Мысалы:

[spot]

18-фонетикалық жаттығу

ko: - ko:d - ko:t	o:l	ka:d - ko:d
so: - so:d - so:t	od	ka:t - ko:t
fo: - fo:m - fo:k	o:t	pa:t - po:t

Ескерту: Жаттығуды орындағанда мыналарға назар аудару керек:

- дауысты дыбыстардың позициялық ұзақтығына;
- [o], [o:] дыбыстарының айтылуындағы айырмашылығына;
- Сөздің соңындағы ұзақ дауыссыздардың дұрыс артикуляциясына;
- [p], [t], [k] дыбыстарының аспирациясына.

4. [æ] – Жартылай ұзақ, еріндік емес, алдыңғы қатардың, төменгі деңгейдің монофтонгы. [æ] дыбысын айтқанда ауыз толық ашылады, тіл ауыз қуысының алдыңғы бөлігінде болады, тіл тегіс жатады, тек оның ортаңғы бөлігі сәл көтеріңкі, тілдің ұшы төменгі тістерде болады. Еріндік сәл созылыңқы. Бұл дыбыс қазақ тіліндегі [ә] дыбысына ұқсас.

19-фонетикалық жаттығу

læb - læp	æd	did - ded - dæd	pit - pet - pæt
kæb - kær	æt	hid - hed - hæd	tin - ten - tæn
hæd - hæp	æt	sit - set - sæt	pin - pen - pæn

Ескерту: жаттығуды орындағанда [i, e, ә] дыбыстарының алдындағы тұрған дауыссыздар палатализациясының жоқтығына назар аударыңыз.

5. [ei] дифтонгі. Дифтонгтың ядросы – [e] дыбысы. [e] – қысқа, алдыңғы қатардың, орташа деңгейдің ерін-

дік емес дауысты дыбысы. Ядроны айтқаннан кейін тіл [i] дыбысын айту үшін жоғары көтеріледі.

20-фонетикалық жаттығу

lei - leid - leit	ei
mei - meid - meit	eid
sei - seiv - seif	eit

Ескерту: Жаттығуды орындағанда:

- дифтонгтың позициялық ұзақтығына;
- [ð] ұяң дыбысынан кейін келген [k] дыбысының ұяң болмауына назар аударыңыз.

6. [ai] – дифтонгі. Дифтонгтың ядросы [a] дыбысы. [a] – алдыңғы қатардың төменгі деңгейдің, еріндік емес дауысты дыбысы. Дифтонгтың ядросын айтқан кезде тіл ауыздың алдыңғы жағында болады, тегіс жатады, тілдің ұшы төменгі тістерге тиеді, ерін сәл созылады. [a] дыбысы монофтонг түрінде кездеспейді. Ядроны айтып болғаннан кейін тіл [i] дыбысын айту үшін жоғары көтеріледі.

21-фонетикалық жаттығу

sai - said - sait	ai	hei - hai
lai - laid - lait	aiz	mei - mai
tai - taid - tait	ais	leik - laik

Ескерту: Жаттығуды орындағанда:

- дифтонгтың екінші элементінің әлсіз айтылуына.
- дифтонгтың позициялық ұзақтығына назар аударыңыз.

7. [ʃ] – тіл алды, альвеолды-палаталдық қуыстық дауыссыз. Оны айтқанда тілдің ұшы альвеолда болады, тілдің ортаңғы бөлігі қатты таңдайға көтеріледі. Қазақ тіліндегі [ш], [ж] дыбыстарымен салыстырғанда сәл жұмсақтау айтылады, бұл тілдің ортаңғы бөлігін қатты таңдайға көтеру арқылы жасалады.

22-фонетикалық жаттығу

ʃi: ʃæl ʃud
 fiʃ 'finiʃ ʃæl
 ʃi·iz ʃi·iznt ʃip

Ескерту: Жаттығуды орындағанда еске алыңыз: he, she есімдіктерін екпін еткен жағдайда сапалық редукцияға ұшырамайды.

Аа [ei], Іі [ai], Кк [kei], Хх [eks], Zz [zed] әріптері былай жазылады:

Аа, Іі, Кк, Хх, Zz.

8. Буынның I, II түрлеріндегі а, і дауысты әріптерінің оқылуы

Әріп	Буынның түрі	
	I	II
a	[ei] name [neim], lake [leik]	[æ] am [æm], bag [bæg]
i	[ai] like [laik], mine [main]	[i] big [big], bit [bit]

Буынға бөлу ережесі

9. Сөз айтылғанда тұтас, бірден айтылмайды. Сөздегі дауыстының немесе дауыссыз бен дауысты дыбыстардың бөлшектеліп айтылуын буын дейміз. Ағылшын тілінде сөздерді буынға бөлудің өзіндік ерекшеліктері бар. Екі буыннан тұратын сөздің екпінді буынындағы дауысты әріп бір буынды сөздегі дауысты әріптің оқылу ережесіне бағынады. Бірақ, буынның түрін анықтау үшін екпінді және екпінсіз буындарды анықтап алуымыз керек. Буындардың графикалық шекарасын анықтау үшін мынадай ережелерді қолданамыз:

1. Егер екпінді дауысты дыбыстан кейін бір дауыссыз дыбыс (г әрпінен басқа) тұрса, онда ол дауыссыз дыбыс

екпінсіз буынға қалады. Мысалы: *student* ['stju:dənt] осылайша, екпінді буын ашық буынға айналып, алдағы дауысты дыбыс I түрдегідей оқылады. Бірақ, ағылшын тілінде кейбір екі буынды сөздер бар, оларда екпінді буындағы дауысты дыбыс қысқа оқылады. Мысалы: *city, pity, copy, very*, т.б.

2. Егер екпінді буындағы дауысты дыбыс келесі дауысты дыбыстан 2 немесе одан да көп дауыссыздар және қосарланған г әрпі арқылы бөлініп тұрса, онда бірінші дауыссыз дыбыс бірінші буынға кетеді де, бірінші буынды жабық буынға айналдырады. Бұл жағдайда дауысты дыбыс II түр бойынша оқылады. Мысалы: *dinner* ['dinə], *marry* ['mæri]. Егер екі дауыссыз дыбыстың бірі сонант болса, онда буынға бөлу бұл ережеге бағынбайды. Мысалы: *table* [teibl], бұл жағдайда b дауыссыз дыбыс сонанты жасап тұрған екінші буынға кетеді, бірінші екпінді буын ашық буын ережесімен оқылады.

10. Екі және көп буынды сөздердегі екпін. Ереже бойынша екі буынды ағылшын сөздерінде екпін бірінші буынға түседі (егер бірінші буын мағынасын жоғалтқан префикс болмаса). Мысалы: *dinner* ['dinə], *office* ['ofis].

Ал семантикалық мағынасын жоғалтқан префикстары бар сөздерде екпін екінші буынға түседі. Мысалы: *return* [ri'tə:n], *begin* [bi'gin] үш немесе одан да көп буынды сөздерде сөздің соңынан санағанда үшінші буын екпінді болады, ондағы дауысты дыбыс II түр бойынша оқылады. Бұл жағдайда дауыстыны дауыссыздан бөліп тұрған дауыссыз дыбыстардың саны ескерілмейді. Мысалы: *factory* ['fæktəri], *family* ['fæmili], *experiment* [iks'perimənt]. Егер 3-буынды [ju:], дыбысы болса, ол буын ашық буын ережесімен оқылады. Мысалы: *funeral* ['fju:nəgəl]. Екпінді буынды анықтағанда грамматикалық жалғаулар мен жұрнақтар назарға алынбайды. Мысалы: *demonstrate* ['demənstreit], *demonstrated* ['demənstreitid], *demonstrating* ['demənstreitɪŋ]. Етістіктен зат есім жасаушы -ion жұрнағы сөзде болса, онда екпін осы жұрнақ тұрған буынның алдындағы буын негізгі екпінді болады, ал бірінші буынға қосымша екпін түседі. Мысалы: *demonstration* [deməns'treiʃn].

Ағылшын тілінде кейбір сөздер екі негізгі екпінге ие болады. Олар – 13-19-ға дейінгі сан есімдер. Мысалы: *thirteen* ['θz:'ti:n], сондай-ақ сөзге жаңа мағына беретін префикстары бар сөздер де екі негізгі екпінге ие. Мысалы: *disappear* [disə'piə], *rewrite* ['ri:'rait].

Жақсыз сөйлемдер

а) *Low Fall*

It	is	(not)	five late dark cold
----	----	-------	------------------------------

б) *Low Rise*

Is	it	(not)	dark? late? cold? five?
----	----	-------	----------------------------------

Жаттығулар

1. а) Сәйкестіру кестесін пайдаланып, сөйлемдер құраңыз. Мысалы: It is five. It is not five. Is it dark? It is not dark.

б) Сөйлемдерді (болымды) төмен түсетін тонмен, (сұраулы) көтерілетін тонмен айтып жаттығыңыз.

2. Мына сөз тіркестерінің транскрипциясын жазыңыз, екпін қойыңыз.

Ten miles, go home, take the pen, he is late, it is fine, a pale face, this is a park.

3. Мына сөздердің транскрипциясын жазып, оқылу ережесін түсіндіріңіз.

Sit, lame, back, miss, sack, gave, tip, tide, tap, late, mad, made, nine, fill, cake, thick, bat, pin, pine, hate, act, ice, plot, face, hid, fate, stamp, merry, male, mark, gold, nose, cap, harm, horn, exact, examination, exist, sixty, appendix, expend, exotic, excerpt, exile.

4. Әріптердің атауын жаттап, әр әріпті 10-15 рет жазыңыз. Aa, Ii, Kk, Xx, Zz.

5. a, i әріптерінің I, II буын түрлерінде оқылуына 5-10 сөздік мысал келтіріңіз.

6. Төмендегі зат есімдерді пайдаланып, үлгі бойынша сөйлемдер құраңыз.

Үлгі: This is snow.

Meat, milk, ham, pork, leather, velvet.

7. Мына үлгіні пайдаланып, көршіңізбен сөйлесіңіз:

Үлгі: It's hot today.

It is

Үлгі: It isn't hot today.

It is not

1. It's cold in the garden. 2. It's late, I believe. 3. It's five o'clock. 4. It's dark in the garden. 5. It isn't late. 6. It isn't six yet.

8. Төменде берілген сөйлемдерді сұраулы сөйлемге айналдырыңыз, жауап беріңіз.

Үлгі: The city is small.

Is the city small?

Yes, it is.

1. The lesson is difficult. 2. He is ill. 3. I am cold. 4. The text is easy. 5. This is a small lamp. 6. He is a doctor.

9. Ағылшын тіліне аударыңыз.

1. Ол дәрігер ме? – Иә, ол жақсы дәрігер. 2. Менің ағам 14 жаста. 3. Мына доп кішкентай ма? 4. Ол үйде. 5. Ол үйде ме? 6. Мына мәтін қиын. 7. Мына мәтін қиын ба? 8. Қазір сағат неше? 11. Салқын ба? 9. Иә, салқын. 10. Жылы ма? 11. Жоқ, жылы емес.

Қосымша жаттығулар:

1. Жаттығуларды айнаның алдында отырып, бірнеше рет оқыңыз.

2. Жаттығуларды таспаға жазып, тыңдап, қатеңізді анықтаңыз.

LESSON FIVE

Phonetics: [w], [ŋ], [r] дауыссыз дыбыстары, [ʌ], [aɪ] дауысты дыбыстары. Сөйлемнің ортасы мен соңындағы қаратпа сөздің интонациясы.

Repmanship: Uu, Yu, Qq, әріптерінің жазылуы. Оқылу ережелері: у, и әріптері мен ai, ei, oi, oo, au, ou, ee, ea, ay, ey, oy, eu, диграфтарының оқылуы.

Text: Bolat Meets Marat. Grammar: Нақ осы шақтағы to be етімігі. Жіктеу және тәуелдік есімдіктер.

1. [w] – еріндік-еріндік тіл орталық орташа қуыстың сонанты. Бұл дыбысты айтқанда, еріндер қатты дөңгеленеді, алға қарай шығып, дөңгелек қуыс жасайды. Тілдің артқы бөлігі жұмсақ таңдайға көтеріледі. Бұл дыбыс қазақ тілінде жоқ.

Phonetic Exercise 23

wi:	'wintə	wul
wel	'windəu	wau
wai	wont	'weifə
wid	wəunt	wo:l

Ескерту: жаттығуды орындағанда 1 [wɒts də] сөз тіркесіндегі дыбыстарды айтудың анықтығына назар аудару керек.

2. [ŋ] – тіл артылық айқасатын мұрындық сонанты. Бұл дыбысты айтқанда, тілдің артқы бөлігі жұмсақ таң-

дайға тиеді, төмен түседі. Ауа мұрын қуысы арқылы өтеді. [ŋ] дыбысы қазақ тіліндегі [ң] дыбысына ұқсас.

Phonetic Exercise 24

siŋ	hæŋk
laŋ	tæŋ
'i:tiŋ	'liŋkiŋ
'skritiŋ	'θiŋkiŋ

Ескерту: жаттығуды орындағанда кездесу және қоштасу сөздердің интонациясына назар аударыңыз.

3. [r] – тіл алды, альвеолдық орташа қуыстық сонант. Бұл дыбысты айтқанда, тілдің ұшы альвеолдың артқы бөлігінде болады. Ағылшын сонанты [r] – біртұтас дыбыс. Оның айтылуы қазақ тіліндегі [p] дыбысының айтылуынан өзгеше. Ағылшын [r] дыбысын дұрыс айту үшін тілдің ұшы қатты қозғалмайды және альвеолға тимейді.

Phonetic Exercise 25

ri:d	'beri
rait	'nægzu
rʒud	'forin
'reidizu	→ veri /sori

Ескерту: жаттығуды орындағанда 1 [i:], [i], [e] дыбыстарының алдындағы дауыссыз дыбыстар палатализацияға ұшырамайтындығына назар аударыңыз.

4. [ʌ] – аралас қатардың, орташа деңгейдің қысқа, еріндік емес монофтонгы. [ʌ] дыбысын айтқанда, ауыз жартылай ашық, еріндер бейтарап, тіл артқа сәл тартылған. Тілдің артқы бөлігі сәл көтеріңкі. [ʌ] дыбысы – қысқа дыбыс.

26-фонетикалық жаттығу

kʌb	kʌp	ʌs
bʌd	bʌt	ʌp

sʌn lʌk ʹʌndə
tʌŋ hʌt

Ескерту: жаттығуды орындағанда [ʌ] дыбысының позициялық ұзақтығына, дауыссыз [k], [t] дыбыстарының аспирациясына, сөйлемнің кіріспе бөлігінің дұрыс интонациямен айтылуына назар аударыңыз.

5. [au] – дифтонгі. Дифтонгтың ядросы [a] дыбысы, алдыңғы қатардың, төменгі деңгейдің еріндік емес дауысты дыбысы. Бұл дифтонгтың екінші элементі өте әлсіз айтылады. Дифтонгты дұрыс айту үшін оны алдыңғы қатарда айту керек.

27-фонетикалық жаттығу

nau – naun - ə'baut aul
bau – taun – haus aut
ə'lau – laud – daut

Ескерту: жаттығуды орындағанда мыналарға назар аударыңыз:

1. Дифтонгтың [au] екінші элементінің әлсіздігіне;
2. [au] дифтонгының позициялық ұзақтығына;
3. [əp (d)] сөз тіркесіндегі [d] дыбысының түсіп қалуына.

Uu [ju:], Yy [wai], Qq [kju:] әріптері былай жазылады:

Uu, Yy, Qq

Сөйлемнің ортасы мен соңындағы қаратпа сөздің интонациясы

Сөйлемнің ортасында және аяғында тұрған қаратпа сөз екпінсіз болады және алдындағы синтагманың әуенін жалғастырады:

Good → after noon, Mr. White
→ So/long, Mr. White.

у әршінің I, II буын түрлерінде оқылуы

Әріп	Буынның түрлері	
	I	II
у	[ai] type [taip], typist [taipist]	[i] myth [miθ], gypsy

у – әрпі екпінсіз буында [i] болып оқылады. Мысалы: betty [beti], ал дауысты әріптің алдында, сөздің басында [j] болып оқылады. Мысалы: Yes [jes]

и әршінің буынның I, II түрлерінде оқылуы

Әріп	Буынның түрі	
	I	II
и	[ju:] tune [tju:n], duty ['dju:ti]	[ʌ] but [bʌt], sunday ['sʌndi].

[r], [l] дыбыстарынан кейін и әрпі [u:] болып оқылады. Мысалы: Rule [ru:l], flute [flu:t]. Сөздің соңындағы ng тіркесі [ŋ] болып оқылады. Мысалы: long [loŋ], sang [sæŋ].

Екпінді буындағы дауысты диграфтардың оқылуы

Бір фонема болып айтылатын екі әріптен тұратын тіркесті диграф деп атайды. Диграфтың екпінді буында оқылуы буынның түріне байланысты емес. Диграфтар үш түрге бөлінеді;

1. Дифтонгтар сияқты айтылатын диграфтар. Дифтонгтың екі элементі де диграфтың екі қысқа әрпі сияқты оқылады. Мысалы: ei [ei] – vein [vein], oi – oil [ɔil].

2. Монофтонг және дифтонг сияқты оқылатын диграфтар. Дифтонгтың құрамындағы әріптер дыбыстың құрамына сай оқылмайды. Мысалы: au – August ['ɔ:gəst], ou – loud [laud]

3. Бірінші немесе екінші әрпі ғана оқылатын диграфтар. Бұл әріп алфавиттегі атауымен оқылады. Мысалы: ai – maid [meid] – а әрпі оқылады. eu – neutral ['nju:trel] – и әрпі оқылып тұр.

-i+e, o+e, u+e әріптерінің тіркесі бір буынды сөздерде III топтың диграфтары сияқты оқылады. Дауысты әріптердің тіркесі әр кезде диграф бола бермейді, кейде олар екі буын жасайды, онда бірінші буын I түр бойынша оқылады, ал екінші екпінсіз буын болады. Мысалы: diet ['daiət], trial ['traɪəl], duel ['dju:əl].

Ai, ei, oi, oo, au, oa, ee, ea, ay, ey, ou, eu дауысты диграфтарының оқылуы

Бірінші топ	Екінші топ	Үшінші топ
ei [ei] vein O	oo сөздің соңында [u:] too oo+ дауыссыз (k басқасы) soon	Ai [ei] maid Ay [ei] day
oi [oi] oil ou [oi] boy ey [ei] they.	oo+k [u] book au [ɔ:] – august ou [au] - out	Oa [əu] oak Ee [i:] see Ea [i:] mean Eu [ju:] neutral

Екпінсіз буында дауысты әріптердің оқылуы

e, i, y, a әріптері (соңынан e әрпі келсе) [i] болып оқылады. Мысалы: delegate ['deligit].

o, u, a әріптері (e әрпі жоқ) [ə] болып оқылады; *pilot* ['pailət], *circus* ['sə:kəs], *cinema* ['sinəmə].

o әрпі сөздің соңында қысқармайды [əu] болып толық оқылады: *potato* [pə'teitəu].

Егер буын **n** және **l** әріптеріне аяқталса, олардың алдындағы дауысты әріп оқылмайды: *final* ['fainl], *garden* ['ga:dn], *lesson* ['lesn].

Екпінсіз буында көптеген диграфтар [i] және [ə] болып оқылады. Мысалы: *hockey* ['hoki], *famous* ['feiməs]. **ow** диграфы екі буынды сөздің соңында келсе, [əu] болып оқылады: *window* ['windəu].

Ескерту:

1. Кейбір кезде **ie** тіркесі [i:] болып оқылады. *Field* [fi:ld], *believe* [bi'li:v].

2. *good, wood, stood, foot* сөздерінде **oo** + дауыссыз әріп қысқа [u] болып оқылады.

3. **-d** әрібі мен **th** тіркесінің алдында **oa** диграфы [e] болып оқылады. *Dead, bread, death*: бірақ мына сөздер өзгеше оқылады: *read* [ri:d], *lead* [li:d].

4. **-ate** суффиксі зат есім мен сын есімдерде [it] болып оқылады, ал етістіктерде [eit] болып оқылады. Мысалы: *to delegate* [tə 'deligeit].

5. Екпінсіз буында **u** әрпі [ju:] болып оқылады. Мысалы: *institute* ['institju:t].

TEXT

Bolat Meets Marat

Bolat: Hello, Marat!

Marat: Hello, Bolat! I am glad to see you. How are you?

B: Very well, thank you. And you?

M: I'm fine, thanks. How is Aisha?

B: I'm afraid she is ill.

M: Oh, that's a pity! What's the matter? Is it flu?

B: Oh, no, it's a bad cold. She is better today.

M: Is she in bed?

B: Yes, she is. She is in bed.

M: I'm sorry to hear that. Remember me to Aisha.

B: Yes, Marat.

M: Good-bye, Bolat.

B: Goos-bye, Marat.

Vocabulary Notes

To be glad – Қуаны. She is glad to see you.

How are you? – Жағдайың қалай? Қал қалай?

Very well – Өте жақсы.

To be afraid – Қорқы. I'm afraid, she is late.

To be ill – Ауыру.

To be unwell, to feel bad – Ауырып тұру.

That's a pity! – Қандай өкінішті.

What's the matter? – Не болды? Не жағдай болды?

Flu – Тұмау.

It is a bad cold – Қатты салқын тиген.

She is in bed – Ол төсекте жатыр.

In bed, by bus, to school тіркестері артикльсіз қолданылады.

To be sorry – Өкіну, аяу. I'm sorry, he is out. – Өкінішке орай, ол шығып кетті.

To hear – Есту.

Remember me to Aisha – Айшаға сәлем айт.

Phonetic Notes

1. Көмекші сөздер (одақтар, шылаулар, артикльдер, көмекші етістіктер) және жіктеу, тәуелділік, белгісіздік есімдіктері екпін түсу-түспеуіне қарай күшті немесе әлсіз айтылады.

Has [hæz – həz]

Сөйлемде бұл сөздер екпінсіз және әлсіз түрде қолданылады.

Мысалы: [I iz veri glæd tə si: ju].

The verb «to be» in Present Indefinite Tense.

Нақ осы шақтағы to be етістігі

1.

a)

I am	(not)	a doctor	We	are	(not)	doctors
You are		a student	You			students
He (she)		a pupil	They			pupils
It	→			Is		

b)

Am I	a doctor?	Are	we	doctors?
Are you	a student?		you	students?
Is he (she)	a pupil?		they	pupils?

Қысқартылған формасы

Are you a student? – Yes, I am. No, I'm not.

Is he a pupil? – Yes, he is. No, he isn't.

Are you doctors? – Yes, we are. No, we aren't.

To be етістігінің қолданылуы

Болымды сөйлемде to be етістігі сөйлемнің бастауышынан кейін тұрады. To be етістігі жіктеледі. Мысалы: Marat is in Astana. Bolat and Anar are busy.

Болымсыз сөйлемде to be етістігінен кейін not болымсыздық сөзі қолданылады, сөйлегенде көбіне қысқартылған түрде қолданылады:

Marat is not (isn't) in Astana.

They are not (aren't) in.

Сұраулы сөйлемде to be етістігі бірінші орынға шығады.

Is Marat in Astana? Isn't Marat in Astana?

Are they in? Aren't they in?

Етістіктің негізгі түрі арқылы басталып, «иә» немесе «жоқ» деген жауап талап ететін сұрақты *жалпы* сұрақ (general question) деп атаймыз.

Жалпы сұраққа қысқа және толық жауап беруге болады. Көбіне қысқа жауап беріледі. Ол «иә» не «жоқ» деген сөздерден басталады.

Мысалы: Is Marat busy? – Yes, he is.

Is it a cat? – Yes, it is.

Is Aisha in? – No, she isn't.

Сұраулы сөздермен – **who, what, where, when, why, how, how much, how old** – құрастырылған сұрақтар *арнайы сұрақтар* деп аталады. Мысалы: a) *Who is she?* – Ол кім? *She is my daughter.* – Ол менің қызым. b) *Where is Samat?* – Самат қайда? *He is at school.* – Ол мектепте.

Personal and Possessive Pronouns

2.

Nominative case	Objective case	Conjoint form	Absolute form
I (мен)	Me (мен, маған)	My (менің)	Mine (менікі)
You (сен, сіз)	You (сені, сізді)	Your (сенің, сіздің)	Yours (сенікі, сіздікі)
He (ол)	Him (оны, оған)	His (оның)	His (оныкі)
She (ол)	Her (оны, оған)	Her (оның)	Hers (оныкі)
It (ол)	It (оны, оған)	Its (оның)	Its (оныкі)
We (біз)	Us (бізді)	Our (біздің)	Ours (біздікі)
They (олар)	Them (оларды)	Their (олардың)	Theirs (олардікі)

Personal Pronouns (Жіктеу есімдіктері)

Ағылшын тілінде жіктеу есімдіктері екі септікте пайдаланылады: the nominative case (атау септік) the Objective case (объектілі септік). Объектілі септік атау

септіктен басқа септіктердің бәріне сәйкес келеді. Мысалы: I – мен; me – мені, маған, менімен, менде, мен туралы.

Possessive Pronouns (Тәуелдік есімдіктері)

Ағылшын тілінде тәуелдік есімдіктерінің екі түрі бар: тәуелді және абсолютті түрі. Тәуелді зат есімнің анықтаушы болады, сондықтан зат есіммен бірге қолданылады. Мысалы: *Marat is my brother.* – Марат – менің ағам. Немесе: *Marat is Aisha's brother.* – Марат – Айшаның ағасы.

Ал абсолютті түрі өз алдына қолданылады және әрі есімдіктің, әрі зат есімнің қызметін атқарады. Мысалы: *This pencil is mine, yours is on the table.* – Мына қалам менікі, сенікі – үстелде. Немесе: *This pencil is Aygul's.* – Мына қалам Айгүлдікі.

Абсолютті түрдің *mine, his, hers...* есімдіктері *a friend of mine (his, hers...)* тәрізді сөз тіркесінде «бірі» деген мағынада қолданылады. Мысалы: *a friend of mine* – менің достарымның бірі. *A relative of mine* – туысқандарымның бірі.

Көпше түрде: ағалардың машинасы – *brothers' car*, әпкелердің бөлмесі – *sisters' room*.

Exercises

I. 1, 2-сәйкестендіру кестесін қарап, сөйлемдер құрастырыңыз.

II. Дауыстап оқы: Read aloud.

a) speed, loaf, loom, reach, fill, coal, aim, cube, wave, faint, steam, tool, freeze, mutton, crystal, tense, shoot, trainer, coast, raze, float, beach, least, boot, fee, rain, author, veal, a merry song, a big boot, a simple riddle, a little star, a black dog, an old goat, a good cock.

b) Concentrate on the rhythm, sentence stress, weak forms of the pronouns and the low falling tone:

His → mother is\ill. Her → cousin is\right.

My → sister is\in. His brother is\out. → The girl is\clever. His → daughter is\pretty.

III. Write five words with each of the following digraphs:
Oo, ee, ea, oa.

IV. before you start working at the text practise the sounds in the following words and word combinations:

1. [i] – is, in, visit, still, pity.

[e] – Betty, Benny, well, better, bed, get, then.

[æ] – matter, bad, have, glad, Sandford.

[ou] – oh, no, so, old, home, cold.

2. a) Alveolars replaced by dentals: in the hospital;

b) Loss of plosion: bad cold, glad to see you.

V. Answer the following questions:

1. How is Bolat? 2. Is Marat glad to see Bolat? 3. How is Marat? 4. How is Aisha? 5. Is she ill? 6. Is it flu? 7. Is it a bad cold? 8. Is she better today? 9. Is she in bed?

VI. Give the following sentences in the plural. Model: This is a pen. These are pens.

1. This is a box. 2. This is a spoon. 3. That is a fork. 4. This is a park. 5. That is a garden. 6. This is a desk. 7. That is a door. 8. This is my bird.

VII. Respond to the following sentences. Express your surprise or doubt as in the models. Model 1: This is a good car.

Is it?

Model 2: This isn't a good car.

Isn't it?

1. This is a light room. 2. This is a big dog. 3. This is a dark garden. 4. This isn't a bad book. 5. This is a nice animal. 6. This isn't a good shop. 7. This is a long sentence. 8. This isn't a difficult test. 9. This is an interesting story. 10. This isn't a clever answer.

VIII. Let the members of the class ask and answer questions as in the model. Give a short answer using contracted forms. Model 1: Is your sister a student?

No, she isn't. She is still a pupil

Model 2: His father isn't a doctor, is he?

No, he isn't. He is an officer.

IX. Give general questions.

1. I'm glad to see Bolat. 2. Aisha is ill. 3. It is flu. 4. It is a bad cold. 5. She is better today. 6. She is in bed. 7. He is sorry to hear that.